

Жељко Р. Ђурић

Висока школа – Академија Српске православне Цркве
за уметности и конзервацију
Београд
zeljkouric@gmail.com

УДК: 27-9”01/07

ПРИМЉЕНО: 05. 10. 2015.
ОДОБРЕНО: 17. 10. 2015.

Кратак прилог за изучавање живота и дела Светог Атанасија Александријског

„Хришћанство је велико као ја свети мрзи.“
Инајџије, Римљанима, 3.

Сажетак: У раду ће бити изнета анализа животописа александријског првојерарха и стуба Православља – Светог Атанасија Великог – што представља допринос и анализу историјског контекста приликом формирања основних догматских постулата православне вере. Циљ рада је сагледавање живота овог светог мужа у контексту писања дела, која су настајала у оквиру полемика и политичких превирања у IV веку хришћанске ере. Ово је важно јер су његова теолошка начела постала камен темељац за формирање православног учења у каснијем историјском периоду.

Кључне речи: Атанасије Велики, мелитијанци, аријанци, Син Божији, једносуштан.

Живот и теологија

Извори – Извори за проучавање живота Светог Атанасија су дела која је он писао, пре свега његове апологије, које могу да буду третиране као непосредни историјски извори: *Ајолоџија цару Констанцију, Ајолоџија њројив Аријанаца, Ајолоџија о свом бекству*. Затим: *Историја Аријанаца монасима, Посланица о саборима у Ариминијуму и Селевкији, Окружна њосланица из 339 њод*.

Уз његове списе, треба поменути и дела историчара која доносе извештаје о његовом животу и раду, и који спадају у наративне историјске изворе: *Историја Цркве* од Евсевија Кесаријског, Сократа Схоластика, Филосторгија, Иларија, Руфина, Созомена и Теодорита, али и *Беседа 21* Светог Григорија Богослова. Поред наведених, постоји и један фрагмент сачуван у збирци Теодосија Ђакона, на латинском језику, који говори о Атанасијевом животу.¹

¹ Налази се у PG, 26., 1443–50; ЕОМЈА I/2/4, 1939., 663–71. Занимљив је податак кога износи М. Tetz из РО. I/4, 407 (*Историја њаџиријарије* од Северуса Ибн ал-Мукафе). У 8-ој глави те књиге се тврди нешто што се не подудара са званичним предањем о Атанасију Великом, јер преноси сведочанство како је Атанасијева мајка, богата удовица женском лувкавошћу тражила од свога сина да оствари „грађански живот“ (брак и управљање очевим имањем) али, због Атанасијевог одлучног противљења, није успела у томе. Из тог разло-

Такође, важан извор су Атанасијева *йразнична йисма*.² Квастен помиње и неке делове *Коййској йредника*.³

Оно што је пресудно за процену Атанасијевог дела – а треба да буде наглашено – јесте нераскидива везу између његовог живота и опуса. Читав његов архијерејски стаж биће подређен оном што називамо: *Уйврђивање орйодоксије*. „Дубока криза у коју је Цркву увукао аријанизам, а која је превладана решеним и одлучним захватима, треба да се сматра Атанасијевим личним учинком.“⁴ Јер, Атанасије је у аријанским круговима био много више од обичног епископа. Његова личност је лик читаве вере никејских Отаца, и због тога лик свецеле Цркве.

Живојй – Светог Атанасије је рођен у Александрији, од родитеља Грка, по свој прилици хришћана. Рођен је, вероватно, између 293. и 295. године.⁵ Података о Атанасијевом детињству скоро да и нема.⁶ Био је веома образо-

га, обраћа се једном философу и моли за помоћ. Пошто ни философ није успео да убеди Атанасија у мајчине намере, саопштава мајци свој неуспех, али и то да је млади Атанасије бистар, и да би могао постати Галилејац. Судећи по његовом чистом разуму, сматрао је поменути саветодавац, као хришћанин, сигурно ће постати велики човек. Удовица, не желећи да напусти свога сина, обраћа се епископу Александру, који их обоје крсти. Када је мајка после извесног времена умрла, Александар је поступао према Атанасију као према своме сину. Даље је познато. Опширније види о томе М. Tetz, *Athanasiana, Zu Leben und Lehre des Athanasius*. Berlin-New York, 1995, 1–2.

² Тец мисли да су „Празнична писма“ један од најважнијих извора за Атанасијев живот, као и за његову теологију и духовност. Исто, 17.

³ Cf. J. Quasten, *Patrology*, vol. III, Washington, 1960–1963, 20

⁴ Cf. D. Wyrwa, у предговору: М. Tetz, *нав. дело*. 1.

⁵ Г.В.Флоровскій, *Восйочные Ойцы IV -го Века*, Москва 1992, 29. Cf. И. Мейендорф, *Введение во свйаооийеческое доисловие*, Нью-Йорк, 1985, 114; Филарет, архиеп. *Исйорическое учение об Ойцах Церкви*, П, Санктпетербургъ, 1859, репр. 1996., 44. Постоји размимоилажење о тачном датуму рођења. Према Руфину (Руфин, ЦИ, X, 14), то је 295. година. Са тим датумом се слаже и Квастен и А. Јевтић. Cf. J. Quasten, *Patrology*, III, 20.; А. Јевтић, *Светий Айанасије Велики и Александријски сабор 362. йодине. На йуйшевима ойаца* том. I, Београд, 1991, 65., исти: *Пайролоија*, друга свеска, *Исйочни оци и йисци 4. и 5. века, од Никеје до Халкидона*, 325–451. Београд, 1984, 35. Тец сматра да су детињство и младост Атанасијеви обавијени велом тајне, није сигуран ни у годину рођења, ипак му један коптски текст нуди најпоузданије обавештење: „Било му је 33. године када је преузео епископски престо“ (*Testi Sorti*, ed. T. Orlandi, 1968., 25. 6–8). Подаци о смени на епископској катедри су познати захваљујући индексу: епископ Александар преминуо 17. 4. 328., Атанасије рукоположен 8. 6. 328. Из овога, по Тецу, следи тачан датум рођења 295. година. М. Tetz, *нав. дело*, 2. Упореди увод Атинском издању дела св. Атанасија, ВЕПЕС, Т. 30. 1962, 11.

⁶ Података о Атанасијевом детињству скоро и да нема сем описа крштења деце у његовом житију: „Тадашњи патријарх Александријски Александар посматрао је са морске обале децу која се играху. Загледа се у њих, и зачуди када виде како Атанасије врши крштење. И нареди да му сву децу доведу. И питаше их какве су се то игре играли. Они, као деца, прво се бојаху, а затим испрличаше све, како Атанасија поставише себи за епископа, и како он крсти јелинску децу. Патријарх их подробно испита на који су начин обавили крштење, и каква су питања стављали пред крштење и шта су ови одговарали. И дознаде да су све обавили по закону вере наше. Пошто се посаветова са својим клиром, патријарх признаде то крштење

ван, а основна литература била му је Свето Писмо, које је врло добро познавао.⁷ Према класичној науци пак, тврди Григорије, Атанасије није имао неке велике амбиције, већ је више ценио Божанску науку.⁸ И поред тога из његових списа се види солидно познавање античке философије, посебно платонизма и неоплатонизма, а Д. Марић, слажући се са општим ставом, разликује три елемента у Атанасијевом богословљу: *Свейїо Писмо*, које узима прво место; *доїословље савремене Цркве*, нарочито александријско предање; и *борба иротиив јерейїка*, нарочито аријанизма. Ова три елемента преплићу се у Атанасијевом богословљу, као и у читавом његовом животу.⁹

Боравак међу египатским монасима одиграо је можда пресудну улогу у његовом животу. О утицају Светог Антонија Великог на Атанасијеве животне идеале било је речи у прологу 'Живота Светог Антонија,'¹⁰ где се уочава утицај овог величанственог монаха, као и значај монашког идеала на Атанасијеву борбу са аријанцима, али и на његов живот уопште. Атанасије је волео монаштво и пренео је искуство монашког живота и идеала и на Запад.¹¹

Атанасије, поред епископа Александра захвалност за своје широко образовање дугује александријској школи. Значај самог града Александрије, односно културе која је била развијена у том граду, за формирање Атанасија Великог је огроман. Ипак треба истаћи да Атанасије свесно избегава крајности и Климента и Оригена, што не значи да не поштује њихов труд. Атанасије је следио своје претходнике, директно цитирајући Теогноста и Дионисија; затим и Оригена, кога посебно поштује, називајући га *Божан-*

за истинско и правоснажно, и изврши миропомазање крштене деце.' Ј. Поповић, архим. *Жиїиїе свейїої оца нашеї Аїанасїја великої, исїоведника иїаїријарха Александријскої, у Жиїиїја свейїих за јануар*, Београд, 1972, 555–556. Овај догађај је описао Руфин, ЦИ., X, 15 а понавља га и Сократ: ЦИ., I, 15. Ова прича је према Тецу неоснована, јер би према том сведочанству Атанасије имао најмање осамнаест година и тада разумљиво не би могао бити дечак, пошто је Александар рукоположен тек 313. године. Овај податак не мора бити обавезујући за аутентичност догађаја са јелинском децом, јер је епископ могао бити Александров претходник Ахил, а што је стављено име Александрово објашњење треба тражити у значају Александра за Атанасијев духовни и богословски развој. Cf. M. Tetz, *нав. дело*, 4.

⁷ „Изучио је све књиге Старог и Новог Завета као нико други пре њега,“ како нам о томе сведочи свети Григорије Богослов. Cf. Григорије Богослов, *десега* 21. PG. 35, 1081–1128.

⁸ *Исїїо*.

⁹ Д. Марић, *Хрисїїологија Св. Аїанасїја великої*, Београд, 1934, 1.

¹⁰ J. Quasten, *Patrology*, III, 20.

¹¹ Георгије Флоровски истиче да не сме да буде заборављено да је Атанасије Велики током свог изгнанства у Рим са собом повео и двојицу монаха из египатске пустиње – Амонија и Исидора. У Риму су на почетку презирали сам покрет и идеју одласка у пустињу, али се првобитан презир убрзо претворио у дивљење, а затим и подражавање. Две накнадне посете Риму су ојачале започети монашки покрет на латинском Западу. Такође, Флоровски наглашава да је Атанасије Велики утицао и на северни део латинског царства током свог изгнанства 336. године када је боравио у Триру. Cf. Флоровски, Георгије, *Визанїїијски аскеїїски Оци и духовници*, Отачник, Београд, 2009, 138.

сйвеним учийшељем.¹² Централну идеју свога богословља – *Овайлоћење*, Атанасије је могао позајмити од малоазијске традиције. Ту традицију најбоље су изразили свети Иринеј и свети Методије Олимписки, чије учење *о возилављењу новој човека кроз Христа*, представља природни основ и Атанасијеве сотириологије.¹³ Стога, његове посредне учитеље треба тражити и у Малој Азији.

Постоји један податак који много говори о личности Светог Атанасија па можда и о његовом схватању образовања. Тец наглашава да је Атанасијева теологија настала из полемичких разлога, и да се стога о Атанасију не може говорити као о образованом теологу, који се бави науком из *учийшељских разлоја*, него је Атанасијева теологија, пре свега, артикулисана у погледу на заједницу која му је поверена и коју је он бранио од аријанског завођења.¹⁴ Посебно је свој богословски став исказао у својим апологијама.¹⁵

¹² Посебан допринос историји и богословљу дао је Лујс Ајерс новом анализом времена у коме је живео и радио Атанасије Велики. Ајерс веома добро објашњава развој богословске мисли на пољу тријадологије, а овде се сусреће и са везом Оригена и Атанасија. Cf. L. Ayres, *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*, Oxford University Press, 2006, 24–28.

¹³ Cf. Д. Марић, *Христологија*, 3.

¹⁴ М. Tetz, *нав.дело*, 8. У том погледу вредно пажње је и мишљење Ј. Зизјуласа о Св. Атанасију: „Гледиште светог Атанасија, које се показало суштински важно с обзиром на борбу Цркве против аријанства, јесте непосредна последица *онѿолоије заједнице* која се обликовала унутар тока евхаристијског богословља, што повезује светог Игнатија, преко светог Иринеја, са светим Атанасијем“. Cf. J. Zizioulas, *Being as communion, Studies in Personhood and the Church*. St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 1993, 45.

¹⁵ Расправе *Прошйив Јелина* и *О оваилоћењу Боја Слова* први су списи Светог Атанасија. Блажени Јероним их сврстава у један спис под заједничким насловом: *'Прошйив мнојодожаца две књије' Adversum gentes duo libri* (Јероним Блажени, DVI, 87. Савремени патролози су углавном на позицијама ранијег датума писања ова два списка. Упор. Ј. Quasten, *нав.дело*, 24 ; А. Јевтић, *нав.дело*, 41; Г. Флоровский, *нав.дело*, 44., На ову чињеницу упућује Монфоко још у 17. веку, он мисли да је то време између 318 и 323). Ова два дела по својој дубини и богословском учењу садрже основне позиције богословског учења светитеља Александријског, без обзира на то што их је написао сасвим млад 317–319. свакако до почетка полемике са аријанцима (Ј. Мајендорф, *Введение в святооическое догословие*, 115.). Међутим мишљења о тачном датуму настанка ових списка су подељена. Шварц сматра да су оба списка настала око 336. за време изгнанства у Трир. Тец, ослањајући се на Kanenngiesser, TThZ 82, 141, такође сматра да су оба списка настала за време овога прогонства. Списи су по њему настали као одговарајућа индиректна реч напуштеној завичајној Цркви. Ипак чињеница да не постоји разобличавање аријанаца, као и приказ никејског богословља, указује на ранији датум. Вероватно је то 318. година (Ј. Quasten, *нав.дело*, 25). Остаје нејасно како је тако млад човек могао бити аутор тако зрелих списка. Питање тачног датума остаје и даље отворено. Нордберг је пронашао код Дрезекеа (Ј. Dräseke, *Athanasiana*.) и Штилкена (Stülcken, *Athanasiana, Texte und Untersuchungen* 19 (NF 4), 1–23) један занимљив податак. Наиме оба споменута аутора тврде да се чак два пута у спису *О оваилоћењу* и *Прошйив ѿајана* спомиње аријанска расправа. (Cf. PG 25, 137С 10/14; PG, 93 В.) Атанасијеви списи по Нордбергу морају бити стављени у каснији датум и то када су почеле расправе са Евсевијевом струјом. Из структуре оба списка види се озбиљност; прво се побија паганство а потом излаже христологија. По свему судећи списе треба ставити у време кратке владавине цара Јулијана 361–363. Како

Епископ Александар је рукопроизвео Атанасија у чтеца, а затим и рукополжио за ђакона 319. године. Атанасије од тада показује изузетне способности у црквеним пословима, јер убрзо постаје и лични секретар епископа Александра. Са те дужности учествује на Александријском сабору 319. године, на којем је осуђен Арије.¹⁶ Међу потписницима саборске одлуке налазе се и потписи двају ђакона Атанасија, од којих је један несумњиво Атанасије Велики. Ово ће му аријанци добро запамтити. У својству пратиоца епископа Александра, учесник је Првог васељенског сабора у Никеји 325. године, који је сазвао цар Константин.¹⁷ Иако је био ђакон и није могао да учествује у директним одлукама, његов допринос у предсаборским богословским дискусијама био је непроцењив, јер се расправљао са обрзованим епископима Евсевијем Никомидијским, Теогнисом Никејским и Маријом Халкидонским.¹⁸ Предање ће му касније потврдити главну улогу приликом осуде Аријевог учења на Првом васељенском сабору у Никеји.

Избор за епископа – Од када је изабран за епископа, живот ће му бити у тесној вези са судбином православља. На епископској катедри наследио је Александра, који умире 18. априла 328. године. Избор и рукоположење за епископа није ишао лако, због проблема Мелитијевог раскола.¹⁹ Избор

приказује Ј. Бидез, цар је постепено заузимао све агресивнији став према Цркви. Практичне последице уследиле су у јуну месецу 362. Исте године Атанасије је због нагомиланих проблема сазвао сабор у Александрији. Једним делом Атанасије је хтео да пре напада на Цркву сакупи хришћанске снаге око 'формуле' која би могла да превазиђе нагомилани антагонизам између православца и полуаријанаца. Другим речима, сабор је донео став о питању христологије, која се морала дефинисати због насртаја аполинариста. Тако Норберг мисли да су списи *О Овајлоћењу* и *Против џајана* тада и писани. То поткрепује чињеницом да би тада нестали многи проблеми. Ту је најпре примедба о претераној зрелости ових дела. Ако су списи настали 362. Атанасије је имао више од 65 год. и тада би у миру могао написати ова ремек дела црквене књижевности. Друго, постаје природније да се ова два списка сврстају у преостала полемичка дела, у ситуацији када је проблем паганства и христолошки проблем дошао на тапет. Треће, природније је разумети да је Атанасије употребио за извор свога противника Евсевија, ако се прихвати 362–363. када је већ одавно почела расправа са евсевијевцима. Као што се зна, Евсевије је умро 339. Четврто, овим датирањем постаје јасније зашто је аријанска расправа поменута само узгред. Са Атанасијеве тачке гледишта, то није више био најглавнији проблем, већ безбожни Јулијан, многобоштво, као и христолошко питање. Тако мисли Нордберг, и то не без разлога. Cf. H. Nordberg, *A Reconsideration of Date of St. Athanasius' Contra Gentes and De Incarnatione. Studia Patristica*, Vol III, Berlin, 1961, 262–266.

¹⁶ Врло је важна *Окружна џосланица александријској епископа Александра о Аријевој јереси* у којој су набројани јеретици, али је и одређено кривовереје. Cf. *Васељенски сабори, одабрана докуменџа са Првој, другој, трећеј и четвртој Васељенској сабора*, уредник Р. Поповић, Београд, 2012, 54–58.

¹⁷ Услед недостатака наратвних извора од велике важности је писмо цара Константина Великог епископу Александријском Александру и презвитеру Арију. Исто, 59–61.

¹⁸ Сократ, ЦИ, I, 8.

¹⁹ За време Петровог одсуства, Мелитије је незаконито рукополагао презвитере. У Александрији је сменио двојицу Петрових презвитера и довео своје људе, 306. године. По по-

Атанасијев за епископа извршен је једногласно у његовом одсуству 8. јуна 328. на сабору египатских епископа.²⁰ Следбеницима Мелетија Атанасијева хиротонија никако није ишла на руку, стога су они супротставили свог кандидата – Теону. Новоизабрани епископ Александрије се показао као оштар према мелитијанцима. За разлику од својих претходника, Атанасије је почео да предузима енергичне мере. Када се Евсевије Никомидијски обратио њему са предлогом да прими Арија у Цркву, Атанасије је то одлучно одбио.²¹

Сукоби са аријанцима – Једно од важнијих оруђа аријанске борбе против Атанасија су интриге, вешто вођене како би скренуле пажњу царске власти.

Прва оптужба против Атанасија од стране мелитијанских епископа била је у вези са ланеним стихарима 331. године. Они су ту оптужбу поднели у Никомидији, под називом: *О ланеним сѣихарима*,²² али је та оптужба брзо анулирана од стране Атанасијевих свештеника, који су брзо реаговали јер су били присутни у Никомидији.

Мелитијански презвитер Исихир је други пример. Њега је рукопожио Колут, такође нелегални епископ, на неканонски начин. Мелетије се одметнуо и као самозвани свештеник служио богослужења у некој приватној кући у Мареоту, предграђу Александрије, на делти Нила. Када му је Атанасије припретио преко свог свештеника Макарија, аријанци то користе да би га бесомучно клеветали²³ због наводног разбијања путира. Наиме, Атанасије је ове оптужбе одбацио (као и случај са Филуменом, царским службеником, коме је Атанасије наводно слао злато) као неосноване пред Константином 332. године, у царском двору у Никомидији. Била је то друга оптужба, али је поводом ових догађаја поведен истражни поступак који

вратку из изгнанства, Петар је свргао Мелетија, но овај се није потчинио тој одлуци па се одвојио у посебну Цркву (*ἡρασιναῖοι*). Та заједница је сада себе легитимисала својим ригорозним схватањем питања мучеништва. Прогонство у палестинске руднике које је уследило 311. године, није много наудило Мелетију и он, после враћања из заточеништва, поново наставља свој рад. Тако је настала његова *Црква мученика*. Ни Петрова попустљивост, ни настојање његових наследника Ахила и Александра, нису могли да зауставе раскол. Као што знамо, Први Васељенски сабор, осудио је Мелитијево понашање. Cf. Р. Поповић, *Појмовник црквене историје*, Београд, 2014, 220–221.

²⁰ Не зна се из којих разлога М. Тец сматра да је Атанасије подржаван од једне мале групе такозваних „проатанасијевих“ епископа, која је желела да спречи странку мелитијанца, када се зна да је Атанасије потврђен једногласно. До завереништва (те мале групе) како Тец мисли није дошло, тим пре што је Атанасијеву хиротонију потврдило 54 епископа. Такође није јасно зашто Тец мисли да је до прихватања Атанасијеве хиротоније дошло тек када је Атанасије писао Цару и добио честику као одговор на писмо; вероватно је Тец под утицајем Филосторгија. Cf. М. Tetz, *нав. дело*, 4.

²¹ „Младост, несаломива енергија воље... генијални ум и високо образовање, сјединили су се у младом архиепископу, прослављеном Никејцу.“ Cf. В. Болотов, *нав. дело*, 46.

²² *Исѣо*, 46.

²³ А. Јевтић, *Св. Аѿанасије Велики и Александријски сабор 362, 73.*

је лично водио цар. Атанасије се тога није уплашио. Том приликом још једном је покушано да се оспори Атанасијево наводно проблематично рукоположење, а нису биле заборављене ни оптужбе за наводна насиља у Цркви. И овога пута тужиоци су доживели пораз.²⁴

Следећа у низу интрига је *случај Арсеније*.²⁵ Вођа мелитијанаца Јован Акраф је 333. године сакрио свога епископа Арсенија и изнео оптужбу пред царем како је Атанасије убио Арсенија и одсекао му руку да би њоме враџао. Но и ова оптужба се изјаловила по открићу да је Арсеније жив и здрав. Тиме је оптужница постала беспредметна, а истражни процес, који је овога пута требало да спроведе Далматије, Константинов полубрат, уз сарадњу епископа, био је обустављен.²⁶ Константин је био несрећан због црквених расправа у вези са Атанасијем и цар је, на предлог мелитијанског клира, сазвао један епископски суд у Кесарији Палестинској 334. године.²⁷ Атанасије је добио позив за овај сабор, али је позив одбио пошто се сабор углавном састојао од његових непријатеља.

Тирски сабор 335. и њрво ѡроїонсїво – Процес у Тиру, где је цар допутовао ради прославе свога 30-тогодишњег јубилеја, изгледа да је покренут, опет, на мелитијанску иницијативу. Атанасије овај процес није могао да избегне, с обзиром на царске претње.²⁸ Иако је завршена изградња базилике на Христовом гробу у Јерусалиму, где је Константин првобитно и сазвао сабор, испоставило се да је Тир погоднији за саборске расправе.²⁹ Атанасије је озбиљно схватио овај позив и допутовао са својих педесет епископа. Александар Тесалонијски, Маркел Анкирски и Максим Јерусалимски су били у православном табору, али већина епископа приклонила је главу Евсевију. На сабору није довођена вера у питање, већ су мелитијанци оптуживали Атанасија за дисциплинске преступе. Комисију су сачињавали шест епископа међу којима су били Урсакије и Валент. Видевши шта му се спрема Атанасије је отишао императору у Константинопољ да се жали. За то време једна саборска комисија је у Египту одлучила да му забрани повратак и задржавање у Александрији. Као разлози такве одлуке узети су: његово непојављивање на сабору у Кесарији, отпор Тирском сабору, и горепоменуте интриге.³⁰ Извештај је наравно стигао цару, који је – ипак – подлегао антиатанасијевској коалицији.

Сабор је из Тира премештен у Јерусалим где су поново примили Арија у црквену заједницу. Разлог премештања сабора био је освећење цркве 17.

²⁴ Cf. M. Tetz, *нав. дело*, 5.

²⁵ Cf. Атанасије, *Аїолоїїја ѡроїшв аријанаца*, 8–11.

²⁶ Tetz, 5.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Cf. В. В. Болотов, *нав. дело*, 46.

³⁰ Созомен, ЦИ. 25, 3–7.

септембра 335. у Јерусалиму. Убрзо су уследиле и нове интриге од стране евсевијеваца.³¹ Све ове оптужбе коначно наведоше Константина да прогна светитеља. Цар Атанасија није чак ни саслушао, него је одмах изрекао пресуду: прогонство у Трир – 5. фебруара 336. године.

Константин није назначио наследника за александријску катедру, што значи да се колебао око Атанасијеве осуде. За то време аријанци су ликовали јер се у њихове редове враћа Арије. Ипак, то је било кратког века, јер Арије није доживео своју рехабилитацију пошто је умро. Арије је издахнуо на путу за цркву не дочекавши да одслужи Литургију.³² О томе сведочи сам Атанасије у *Посланици Серапиону*.

Прво прогонство Светог Атанасија је трајало две године. И поред инститирања Александринаца, пре свега пустињака Антонија у корист изгнанника, царева воља је поштована... Од великог значаја за Западну црквену историју је дружење Атанасија са епископом Трирским Максимином, као и са његовим наследником Павлином.

Друго прогонство и Сабори 338–339. године – Константин Велики је умро 22. маја 337. године, те је Константин II на подстицај Максимиана,³³ објавио амнестију Атанасија. Атанасије је вратио у Александрију 23. новембра 337. године. Међутим, иако је његов долазак био добро примљен у народу, Евсевије, коме није пријало Атанасијево присуство, започиње нове интриге. Томе је у прилог ишло и то што је западни император Констанције био против Атанасија. Удруженим снагама Констанције и Евсевије крећу на њега. Прва оптужба: Атанасија није оправдао ни један сабор, што значи да ако га је један сабор осудио, само други вишег ранга може да поништи ту одлуку, што овом приликом није био случај; а затим је помињано и његово неканонско рукоположење.

На упражњену катедру одмах је био хиротонисан аријанац Пистос, а да би се осигурали код Рима, од кога су зазирали, Антиохијци упуте једну делегацију папи Јулију са извештајима. Ипак, ни Атанасије није седео скрштених руку; он сазива свој сабор од стотину египатских епископа у Александрији 338. године. Учесници сабора упутили су писма папи и царевима Констанцију, Константину и Констансу. У својим писмима Египћани разобличавају аријанске заблуде, а помињу и незаконите радње које су вршене над Атанасијем (интриге, неправедне осуде). Рим је позитивно реаговао на ове извештаје Александринаца, те је Пистос свргнут. Љути евсевијев-

³¹ Наводно Атанасије је претио блокадом египатског превоза житарица, а помињане су и везе са египатским морнарима. М. Tetz, *нав.гело.* 6.

³² Cf. Атанасије, *Посланица Серапиону*, ВЕПЕС, 33, 177–179. У свом осврту на Атанасијев живот, Григорије Богослов за Арија каже да је због необузданости свога језика, дочекао крај на нечистом месту. Григорије Богослов, *Беседа* 21. PG. 35, 1081–1128.

³³ М. Tetz, *нав.гело.* 7.

ци одмах одржавају још један сабор овога пута у Антиохији. Уз подршку цара Констанција, на овом сабору, за епископа Александријског предлажу Евсевија Емеског. Пошто је Евсевије то одбио, Григорије Кападокијац бива устоличен, насилно, царском одлуком (22. марта 339). Григорије је и сам био аријанац послат од стране евсевијеваца. Народ у Александрији је то знао, али узалуд. У окружној посланици коју је Атанасије упутио свим епископима, види се колико је био разочаран насилним устоличењем Григорија.³⁴ Видевши да није кадар да се избори са неразумном политиком, поново, други пут напушта Александрију 339. године. Овога пута уточиште налази у Риму. Многи научници тврде да је баш тада Атанасије Велики написао своје најзначајније антиаријанске списе.³⁵

Треће йроїонсїво и Сабори 340–362. йодине – У том периоду, у Риму се скупио поприличан број изгнаних епископа са Истока и сабор који је ту одржан сазван је поводом источног питања. Поред Атанасија у Риму је био и Маркел Анкирски.³⁶ Овај сабор је одржан 340–341. година, под пред-

³⁴ Атанасије, *Окружна йосланица*, ВЕПЕС, 31, 1–2, 194–195. *Сегам сїубова йремудросїи*, историја Васељенских сабора, Београд, 1998, 185–194. Том приликом извршена су и зверства над монасима. Монахиње су обешчашћиване, оскрнављен је и Свети престо. Да би приближио драматику, Атанасије узима пример из Старог Завета: жена Левита, која је обешчашћена, упоређена је са стањем у александријској Цркви. Тада је, каже, била обешчашћена једна жена, а сада је осрамоћена цела Црква. Атанасије овде, пун брига, моли своју братију да се дигне против безакоња.

³⁵ *Окружна йосланица Свейїої Аїѧанасїја Александријскої*, у: *Васељенски сабори, огадрана документиѧ са Првої, друїої, йрећеї и четїврїої Васељенскої сабора*, уредник Р. Поповић, 78–85. *Три слова* (или расправе) *йроїиив аријанаца*, Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος Α', Β', Γ' представљају главна догматска дела св. Атанасија Великог. (G. Zaphiris, *Reciprocal Trinitarian Revelation and Man's Knowledge of God according to St. Athanasius*, у: ТЕМА, Θεσσαλονίκη, 374.) У првом слову се оштро супротставља аријанским рационалистичким тенденцијама, посебно се обрушавајући на Аријеву *Талију*. У другом слову бави се тумачењем прича Соломонових, посебно место: 8, 22 „Господ ме створи у почетку путева својих.“ Трећа беседа тумачи смисао термина *омоусиос*. Расправа је вођена око тога када је настало ово дело. Већина истраживача мисли да су расправе настале за време тећег прогонства (356–362), односно Атанасијевог бекства у пустињу. Ипак писац у уводу (I, 1) пише о аријанству које „тек сада ниче“. F. Loofs и A. Stülcken сугеришу на ранији датум 338/9. нешто пре другог прогонства. Расправе су изгледа написане кад и *Исїорија Аријанаца* која датира из 358. године. У многим рукописима додата је четврта расправа. Али док су прве три хомогене, четврта се разликује по адреси, садржају и стилу. Она и није писана у потпуности против Аријанаца већ је усмерена против Маркела. Уводна поглавља су против Аријанаца као и у 11, 14, 17, и 25 поглављу. Главе 2, 3, 9, 25. се противе Савелију, као и јереси Павла Самосатског. Срж рада представљају поглавља 8, 9 и 8, 29. уперена против Маркела и његових следбеника. Дакле, четврта расправа против аријанаца нема ништа слично са претходне три и не наставља се на њих. По свему судећи Атанасије није њен писац, што је став већине истраживача. J. H. Newman иде толико далеко, да спис назива скупом фрагмената и бележака на неколико тема. Састављач је непознат и спис је касније придодат трима званичним *лоїосима*, или *расїравама* како их неки називају. (J. Quasten, *нав.гело*, 27–28.)

³⁶ S. Parvis, *Marcellus of Ancyra and the Lost Years of the Arian Controversy 325–345*, Oxford Early Christian Studies, Oxford University Press, 2006, 180–192.

седништвом папе Јулија. У раду сабора је учествовало педесет епископа. Папа је позвао и Антиохијце, који су позив одбили уз образложење да је Римској Цркви вера дошла са Истока, и да они стога нису потчињени Риму. Овај Римски сабор је узео у заштиту Атанасија и Маркела и поново их примио у црквено општење. Папа је Источним епископима упутио писмо прекора због тога што, у случају аријанаца, нису поштовали одлуку Васељенског сабора у Никеји. Године 340. западни савладар Констанс потукао је Константина II, који је трагично завршио живот, а цео Запад припојен је Констансу.

У Антиохији је 341. године одржан сабор поводом освећења нове цркве, коју је довршио Констанције, где се скупило око деведесет и седам Отаца који су написали одговор Риму. Они су изражавали мишљење да нису пошли за Аријем, пошто епископи не следују за презвитером. Да би то још више потврдили, издали су своје исповедање вере, тзв. *Лукијанов символ или друју Антиохијску формулу*.³⁷ Основно размимоилажење Источних са Западнима, било је у неразумевању терминологије. Источни су у овом случају подозревали Западне због савелијанства, плашећи се да у ту јерес нису уплетени Маркел и Атанасије. Тако, трећа формула која је издата као став овога сабора, говори о ипостасним разликама. Она је у основи православна, али јој недостаје додатак – појам – *једносушћан*.

Римски и Антиохијски сабор очигледно су представљали расцеп и раздор у хришћанској Цркви, и зато су два императора, Западни – Констанс, и Источни – Констанције, решили да сазову заједнички сабор у Сардици (342–343),³⁸ где се окупило око 150 епископа, међу којима је био и Атанасије Велики. Сабор се убрзо поделио на две групе. Источни епископи су прешли у Филипољ, а Западни су остали у Сардици. Као последица те поделе дошло је до свргавања једних од стране других. Источни су осудили Атанасија, Маркела, Осију Кордобског, Протогена Сардичког, Гауденција Нишког, Јулија Римског; а Западни епископи су свргли Теодора Ираклијског, Наркиса Неронијадског, Акакија Кесаријског, Стефана Антиохијског, Георгија Лаодикијског, Урсакија и Валента Панонског, а Григорија Александријског, Василија Анкирског и Квинтијана Газког нису признали за епископе, па су и њих свргли.³⁹ Овај сабор, који је оправдао Атанасија, омогућио је и његов брзи повратак на катедру, поготово што је 345. умро Григорије, и катедра је остала упражњена. Западни император Констанс је инсистирао да се Атанасије врати у своју Александрију, 21. октобра 346. године.

³⁷ Cf. Болотов, *нав. дело*, 57–61.

³⁸ А. Јевтић, *Св. Атанасије*, 86. Р. Поповић, *Хришћанство на тлу Источної Илирика пре досељавања Словена*, Београд 2004, 181–197, где се осим историјског контекста аутор осврће и на канонски и богословски допринос сабора у Сардици.

³⁹ *Ист.*

Године 350. дешава се један значајан догађај. Цара Констанса убија Магненције, а Констанције после неколико исцрпљујућих битака потуче Магненција, и постане апсолутни владар Истока и Запада. Себе је назвао „вечни цар”. Евсевијевци, уз подршку Констанција, отпочињу изнова интриге. Сабор у Сирмијуму (351) је збацио епископе Фотина и Паладија.⁴⁰

Констанције сазива сабор у Арлу 353. године, где је осуђен Атанасије, док су главни тужиоци били Урсакије и Валент.⁴¹ Да би се ствари донекле рашчистиле, на предлог делегације папе Јулија, код цара је издејствован нови сабор, у Милану (355), који ће окупити велики број епископа. Ипак, и овде су главну реч водили Урсакије и Валент, потпомогнути царском заштитом.⁴² Констанције је узео себи у власт да буде и тужитељ и судија. Атанасије је поново прогнан, овога пута на Исток. Осуду су сви сложено потписали због страха за свој положај.

Како би поткрепио аргументе против Атанасија, цар је тражио потписе и Западних епископа. Посебно је прижељкивао потпис Либерија Римског и Осије Кордобског. После Либеријевог одбијања да то учини уследило је – августа 355. године – његово прогонство у Тракију. Такође, ни искусни Осија, познат као утицајни учесник Никејског сабора (325), није хтео да потпише; чак је цару – прилично смело – одговорио на писмо и замолио да Аїанасија осїави на миру и да се не дави црквеном йолийишком.⁴³ После ове Осијине поруке цару, уследило је његово прогонство у Сирмијум. Услед ових драматичних догађаја побунили су се епископи у Галији, те су сложено екскомуницирали Урсакија и Валента, као највеће кривце за Атанасијеве невоље. Опозиција је још увек била јака, и сада Урсакије и Валент, потпомогнути аријанцем Сатурнином, успевају да минимизирају овај Западни сабор. Том приликом, на сабору сазваном у Безијеру, они осуде Иларија као најистакнутијег заштитника Атанасија и прогнају га на Исток.

Настали су тешки дани за Атанасија и православне.⁴⁴ Констанције 356. године, намерава да истера Атанасија из Александрије и у ту сврху ангажује велики број војника који ноћу опколе цркву Светог Теоне у којој је Атанасије служио свеноћно бденије. Овога пута он једва успева да изву-

⁴⁰ Р. Поповић, *Хришћанство на њлу Источној Илирика пре досељавања Словена*, 205.

⁴¹ О Урсакију и Валенту у Исто, 202–204. О сабору у Арлу и догматским проблемима посебно види М. Wiles, *The Making of Christian Doctrine, A Study in the Principles of Early Doctrinal Development*, Cambridge 1975, 148.

⁴² Атанасије, *Историја аријанаца*, ВЕПЕС, 31, 33, 259. Позната епизода са скривеним царем иза завесе најречитије говори о тенденциозној политици. Оно што цар хоће то је закон. На бунт Западних епископа „вечни цар“ се појављује иза завесе и свечано изјављује: „Ја лично оптужујем Атанасија, за вас је моја воља закон.“

⁴³ Цар се није постидео стогодишњег старца, који је иако измучен ипак одбио да потпише осуду Атанасија. *Историја аријанаца*, ВЕПЕС, 31, 46, 267.

⁴⁴ Cf. *Историја аријанаца*, 8, 2.

че живу главу, а том приликом монаси су му помогли да побегне.⁴⁵ Тада је Атанасије прогонство издржавао са пустињацима. Ништа није вредео ни протест народа Александрије, цар је био неумољив, штавише издао је потерницу за Атанасијем. У самој Александрији су православни храмови били конфисковани, а православни верници прогањани, док су јеретици били помиловани. На катедру је – 24. фебруара 357. на сам празник Христовог Васкрсења – устоличен аријанац Георгије из Кападокије, човек одан царевој политици. Насиља над православнима нису престајала, чак су се интензивирала. Шеснаест епископа је прогнано а остали су се разбежали, док су клирици, верни Атанасију, због своје вере издржавали казну у Фенонским рудницима. Овај терор над православцима у Александрији трајао је пуних осамнаест месеци. Александринци нису могли више трпети све ове невоље те на силу упадају у Георгијев храм, спремни да га убију. Георгије једва бекством успева да извуче живу главу. Ово је време трећег прогонства Атанасија Великог, које је изазвало најбурније догађаје у Источној Цркви. Прогонство је трајало пуних шест година (од 9. фебруара 356. до 21. фебруара 362). У том периоду Атанасије није седео скрштених руку – у монашком миру написао је своје чувене апологије.

Долази до покушаја разбијања никејске коалиције и коначне победе аријанства. Све је то – наравно – вршено уз помоћ цара. Године 357. одржан је сабор, познат по својој *Друјој сирмијској формули* којом се одобрава до тада нечувена јерес. Сабор у Сирмијуму био је антиатанасијевски и антиникејски, а у његовом раду су учествовали Западни епископи. Вође овога сабора били су Урсакије и Валент, а на Сабору је лично био и император Констанције. Прикривена интенција овог Сабора, тачније његове друге формуле, састоји се у томе да се одбаце сви термини који се не налазе у Светом Писму. О самом начину рађења Сина ова формула не зна ништа. Потписници су били, на жалост, и ауторитети какав је био и Осија Кордобски. Формула је добро прошла на Истоку од епископа склоних аријанству. Ипак, ово сирмијумско застрањивање представља добар почетак за отрежњавање здраве никејске коалиције. Један такав пример је и свети Кирило Јерусалимски. Ова друга сирмијска формула (названа још *омијска* јер проповеда само „сличност” *ὁμοίος* Оца са Сином), породила је још гору аномијску, која тврди: „Син Божији је потпуно несличан (*ἀνόμοιος*) са Оцем”. Кумови ове идеје ће бити Аеције и Евномије, добри пријатељи Георгија Кападокијца.⁴⁶ Ипак, на православу реакцију није се дуго чекало. Овога пута јавиће

⁴⁵ Атанасије, *Айолоија против Констанција, Историја аријанаца*.

⁴⁶ Аеције је био Евномијев учитељ. Одлика њиховог учења је, како каже историчар Сократ, „обузетост софизмима и речима.“ Cf. Сократ, ЦИ, IV, 7. Били су аристотеловци и сматрали да све што је рођено, не припада нерођеном Оцу. Син може бити само створен и као такав несличан.

се, насупрот омијцима, здраво учење које ће уз малу исправку тријумфивати као потпуно ортодоксно. То је појава *омиусијанаца*, групе епископа окупљене око Василија Анкирског. Ово учење стоји на становишту да је Син *йодобносуиїи* или тачније *сличносуиїи*.⁴⁷

Даљи ток догађаја је везан за личност Василија Анкирског. На предлог Георгија Лаодикијског одржан је Анкирски сабор 358. године, на коме се Георгије Лаодикијски жалио на одлуке Аномијског сабора у Антиохији. Василије Анкирски искористи ту прилику и ради освећења своје нове цркве сазове сабор у Анкири. Сабору је присуствовао мањи број епископа. Том приликом састављена је *Еенциклика о вери* са осамнаест анатематизама уперених против Маркела и аномијаца. Једина грешка и – можда – недореченост овог Сабора јесте та што је одбачен никејски појам – *омоусиос*. Ипак њихово: *Сличан йо суиїи*ни (ὁμοιος κατ' οὐσίαν), даје добре наде за враћање Никеји. Изгледа да је овом приликом нанет пораз аномијцима; свргнуто је и протерано око седамдесет епископа, заједно са Аецијем и Евномијем. Ова нагла промена курса изазвала је реакцију одређених кругова око императора Констанција. Тада је император размишљао о сазивању једног свеопштег сабора који би решио коначно питања вере. Видевши опасност од приближавања никејском вероисповедању, епископи попут Урсакија и Валента успевају да издејствују поделу сабора на два табора, тако да је дошло до сабора у Ариминијуму, где су се окупили епископи са Запада; и Селевкијског сабора састављеног од Источних епископа.⁴⁸

Све је почело доласком Василија Анкирског у Сирмијум, када је дошло до обликовања тзв. *IV сирмијумске формуле*, којом се, сажето речено, одбацују термини *усија* и *омоусиос*, а уводи: *сличан у свему*.⁴⁹ Василије Анкирски истиче да је Син сличан у свему Оцу. Са овом формулом се изашло пред Западне епископе, који нису – баш у свему – били сагласни са овом формулом, пошто је инсистирано на држању никејске вере. Ипак су, помало збуњени, потписали и то још неправилнију пету, такозвану *Никску формулу*, изоставивши важан термин: *у свему*.⁵⁰ У ствари, тријумфовали су само Урсакије и Валент са својим сплеткарењима, уз подршку лукавог цара Констанција. У исто време, Источни су саборovali у Селевкији. Највећи број учесника овога сабора чинили су омиусијански епископи заједно са Василијем Анкирским (са њима су били и Свети Кирило Јерусалимски и Свети Иларије Пиктавијски). Рад овог сабора позитивно је оценио и сам

⁴⁷ Cf. А. Јевтић, *Св. Аїанасије*, 105.

⁴⁸ Цар је желео да сазове сабор у Никомидији, али је реализацију ове идеје осујетио земљотрес. По сугестији Урсакија и Валента, цар се одлучује да сабор подели на две групе. Источнима је одређено да се скупе у Селевкији а Западни да сабор одрже у Ариминијуму.

⁴⁹ Догматско-историјски контекст овог вероисповедања види у Р. Поповић, *Хришћанство на тїлу Истїочної Илирика йре досељавања Словена*, 214–215.

⁵⁰ *Исїо*, 217.

Атанасије. Опоненти никејског богословља били су акакијевци, који су тражили да се одбаце сви термини који се не налазе у Светом Писму. Сам Акакије је поднео једно исповедање доста слично *Четвртој сирмијумској формули*. Касније ће се то учење назвати омијско, а Акакије ће формирати своју *омијску* партију. Суштину Акакијевог исповедања чини схватање по коме је Син сличан Оцу само по вољи, а не и по суштини. Због овог учења пропашће Селевкијски сабор.

Цар Констанције, у свом богословском незнању и незрелости, признаје Акакија, а Василију Анкирском нареди да се не буни пошто је – наводно – узрочник немира у Цркви. Император је непоколебиво захтевао од свих да се израз *омиос* неизоставно прихвати. Наравно да су акакијевци одмах потписали; потписник је био и сам Василије Анкирски мада је и поред тога прогнан у Илирик. Акакијевци су славили победу збо. године. Они су сазвали један сабор у Константинопољу на коме су још једном одбачени сви небиблијски изрази, и још једном је потврђен израз *омиос*, као једино спасавајући. Реакција на ове одлуке је уследила врло брзо, овога пута са Запада. Епископи Галије су се окупили у Паризу збо. године, да би поново определили за никејску веру и израз *ὁμοούσιος*.

Пошто је смрт Констанција затекла у Киликији, Јулијан Отпадник га је збо. године, наследио на царском трону, и – првобитно – одлучио за помирљиву политику. Међутим, долазак на царски престо Јулијана никога није оставио равнодушним. Прогнани епископи су се могли, услед његове верске толеранције, вратити на своје катедре. Овога пута, та одлука добро је дошла и Светом Атанасију. Одмах по доласку у Александрију, Атанасије сазива сабор збо. који је назван *сабор исповедника*,⁵¹ због епископа-исповедника за никејску веру. На овом сабору расправљано је о великим богословским проблемима. Атанасије је схватио да термин ипостас (*ὕποστασις*) може означавати не само природу-суштину, него и личност-просопон (*πρόσωπον*), и стога се с правом говори о трима Божанским Ипостасима. На тај начин, могли су многи омиусијанци са Василијем Анкирским да прихвате никејско вероисповедање и да се врате у православно јединство.

Четврто и пето пројективо. Смрт свештеша – Цар Јулијан – ипак – Атанасија шаље у четврто прогонство, које је трајало од октобра збо. до Јулијанове смрти – збо. године. Атанасије поново уточиште налази међу пустињским монасима. По Јулијановој смрти за цара је дошао побожни Јовијан. Атанасије му је поднео Никејски символ вере који ће бити прихваћен и на сабору у Антиохији (збо.). Међутим, мир је трајао кратко пошто је православни цар умро. Валенс, који је дошао уместо Јовијана, није

⁵¹ О далекосежности и значају овога сабора писали су многи научници. Види А. Јевтић, *Св. Атанасије*.

гаїо посебне симпатије према Атанасију и православнима, тако да је он поново прогнан, али се притаїо у близини Александрїје осећајући да ово прогонство неће дуго трајати. Овога пута је, после неколико месеци, народ успео да епископа врати на катедру, са чиме је и цар морао да се сложи.

Овим се, коначно завршавају Атанасијеви прогони. Од тада па све до своје смрти Атанасије ће остати у своме родном граду бринући се за своје вернике. Смрт га је затекла 2. маја 373. године. Упокојио се мирно у Господу, оставивши за собом своје велико дело, дело исповедника и православног богослова.

Атанасијеви списи

Истраживачи се питају како је могуће да човек који је већи део свога живота провео у прогонству могао да напише толико дела. И заиста, мора се констатовати да је Атанасије доста писао. Највећи део књига повезан је са његовом сталном и беспоштедном борбом против Арија и аријанизма, односно свих других јеретика и јесреси, а у одбрану *никејске вере*. Поред тога што се већина истраживача слаже да није био учитељ у строгом смислу те речи, (пре свега је био пастир своје Цркве, а затим и васељенске), ипак његово познавање Светога Писма,⁵² као и његова вештина у расправама, и дубина његове вере, омогућавале су му да буде веома поштован и цењен не само од своје генерације него и од каснијих нараштаја.⁵³ „Његова дела, по разноврсности и богатству, представљају јединствени и непотрошиви духовни капитал Саборне Цркве кроз векове.”⁵⁴ Према речима Светог Фотија, стил му је јасан, једноставан и ослобођен опширности и расплињавања, једноставан али опширан и дубок, аргументи су му веома снажни. Не држи се увек прецизне форме, признаје и Фотије, неуредан је у уобличавању материјала а честа су и непотребна понављања.⁵⁵

⁵² Cf. L. Auges, *нав. дело*, 31–32, где аутор истиче да је прогрес у схватању ранохришћанске егзегезе, али и самог богословља, могућ само ако се употреби много напора приликом описивања богословско-историјског контекста IV века ван експлицитног или имплицитног поређења тадашњег са савременим академским праксама. Било каква савремена учтивања – била и академска – нису добра за само разумевање Светих Отаца, њиховог богословља, али и разумевање самог Предања Једне, Свете, Саборне и Апостолске Цркве. Ајерс – иако представник савремене Западне богословско-историјске мисли – веома добро уочава велики генерацијски проблем, па је потребно нагласити неопходност да свака генерација (богословска) прочита дела Светих Отаца, односно да се врати Оцима (да живи предањски у Цркви и слуша, чита и преноси Јеванђеље и отачко тумачење Светог Писма, што ће се и истаћи у закључку овог прилога новом читању Атанасија Великог.)

⁵³ Quasten, *нав. дело*, 23.

⁵⁴ А. Јевтић, *Паїролоїја*, 40.

⁵⁵ Фотије, *Библиотека*, PG. 103, col. 140.

Његова дела завређују пажњу богословске јавности од 4. века, па све до данас.⁵⁶ Чак се и често скептични М. Тец слаже да „Атанасијеви литерарни радови спадају у дела највише вредности“.⁵⁷

Айолоије и доиматиска дела. У спису *Против Јелина* Атанасије побија панганску митологију, култ и веровање, указује се на истинско богопознање кроз оваплоћеног Логоса Божијег, али и кроз посматрање саме природе као творевине Божије на којој се јасно види печат Творца. После дубоке студије о пореклу зла, њеној природи и слично, Атанасије описује лудост идолатрије као и све њене облике.⁵⁸ Победијање политеизма је праћено одбацивањем форми култа природе или философије пантеизма. Од када су природа и Бог различити, монотеизам је једина смислена религија. Познање Бога је могуће пошто је човекова душа својом бесмртношћу сродна Богу. Атанасије, како се види из овог списка није противник Платона, Филона и Оригена. Ипак он се не зауставља на њима. Радије истиче библијско схватање трансцедентног Бога говорећи о његовој Личности.⁵⁹

У спису *О Оваилоћењу*, говори о испуњењу старозаветног пророштва. Открива се смисао Оваплоћења: смрт и трулежност су побеђени. Бог Отац је апсолутни Творац света из ништавила, човек је позван да се сједини са Богом, Оваплоћење директно уводи у ову мистерију. У овом спису имамо оригинално учење о греху, Адамовом паду. Атанасије схвата тај грех у смислу да он погађа човека у самом његовом бићу. Као *Божији дар* овај однос је био дат човеку за његово природно-истинско назидање. Лишен кат' еικόνα човек је препуштен неповратној пропадљивости. Атанасије истиче значај првобитног дара, да би боље објаснио како пропадљивост није нестајање бића у физичком смислу, већ нестајање доброте у бићу. Све то најављује једно онтолошко призивање оваплоћеног Логоса, што је предмет скоро целог овог списка.⁶⁰

⁵⁶ Изворна дела св. Атанасија су доживели велики број издања. Најпотпуније је издао: М. Герард (Geerard) (CPG); PG 25–28; један део, не у потпуности издаје SCh (Jan-M Szymusiak, SCh № 56., Paris 1958, у свом уводу о св. Атанасију. *Athanase D'Alexandrie, Apologie a l'empereur Constance apologie pour sa fuite*, 79); Opitz, *Athansius Werke*, Berlin, 1935–1941; ВЕПЕС, Атинско издање, 1962. Постоји, такође велики број превода на скоро све савремене европске језике (Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1902–1903. у четири тома, *Святойитель Афанасий Великий, творения*, репринтно издање Москва, 1994.; *Sämtliche Werke der Kirchengäter*, 6 tomes, Kempten, 1835–183; Fisch-Richard, (choix) 2 tomes, Kempten, 1872–1875, ne contient pas nos *Apologies*; Lippel-Stegmann-Mertel, Kempten, 1913; 1917 (Bibl. d. Kircheng.); F. Cavallera, *S. Athanase* (Pages choisies de „*La pensee chretienne*“), Paris, 1908; E. Fialon, en appendice à son étude, *S. Athanase, étude litteraire*, Paris, 1887, (avec quelques libertés à l'égard du texte); J. Robertson, *Select Writings and Letters of Athanasius*, New York, 1892.

⁵⁷ М. Tetz, *нав. дело.* 16.

⁵⁸ Σ. Παπαδοπούλου, *Μέγας Ἀθανάσιος*, (Θεολογία καὶ Ζωή), Ἀθήνα, 16.

⁵⁹ А. Јевтић, *Патрологија.*, стр 41.

⁶⁰ Ch. Kannengiesser, *Athanase D'Alexandrie, sur l'incarnation du Verbe*, SCh, № 199, Paris, 1973, 56–57.

Краћа рецензија списа *О Овайлоћењу* је била непозната до 20. века. Она вероватно потиче из IV века од самог Атанасија који је овај свој спис скратио за потребе полемичких циљева против аријанаца.⁶¹ То мисли и Опиц који њено порекло везује са Антиохијом, због антиаполинаристичких тенденција које она доноси. Лебон је скренуо пажњу на њу, а Кејси је проучавао њен текст, који се налази у облику четири рукописа. Кејси сматра да дужа рецензија још увек фигурира као оригинална, док краћа има секундарни карактер и показује нејасно формулисање догматских тема. Гледајући на одсуство важних догматских измена у тексту обе рецензије и на сличност по садржају и стилу, могу се обе приписати самом Атанасију или некоме из његове непосредне близине. М. Тец у својим најновијим истраживањима сматра да је овај проблем још увек отворен.⁶² Ипак Тец сматра да ова *Країка рецензија* не потиче од Атанасија. У ослањању на Каненгисера, он сматра да је аполинаријевског порекла.⁶³

О овайлоћењу Боїа Лоїоса и иривоїв аријанаца је краћи спис коме је оспоравана аутентичност, али нема уверљивих доказа против Атанасијевог ауторства. Разлог који је најчешће навођен је да Атанасије не би могао да каже „један Бог у три ипостаси”, није довољан доказ, када се зна да је он до тада користио реч *иїосїас* као синоним са *сушїину*. Многи истраживачи мисле да је спис ипак Атанасијев, пошто је он употребљавао и 362. год. изразе *лице* и *иїосїас* синонимно, што неке наводи на мисао да је то могао и раније прихватати, па би према томе овај спис био потпуно његов.⁶⁴ Или, могуће је, да овај део *О иривої иїосїаси*, улази накнадно у овај спис. Неко је помислио да је овај спис Теодоритив или Геласијев,⁶⁵ јер га обојица цитирају. Међутим цитирати није исто што и написати па према томе ни то није аргумент против Атанасијевог ауторства. Тец спис приписује Маркелу што је мало могуће, али то остаје будућим истраживачима да реше.⁶⁶

Посланице – У групу посланица спадају дела која ништа не заостају од његових главних догматских радова. За почетак издваја се *Томос Анїи-*

⁶¹ Новије истраживање Анатолиоса Каледа почиње од анализе хеленистичке, односно јудео-хришћанске традиције о односу Бога и света, затим се говори о Божијој трансценденцији и иманенцији, па о односу Бога и творевине у контексту аријанских расправа, да би аутор, на крају, анализирао Атанасијев допринос на пастирском пољу, фокусирајући своју пажњу на Празнична писма, Писмо Маркелину, и спису Живот Светог Антонија, о којима ће касније бити речи. Cf. A. Khaled, *Athanasius, The coherence of his thought*, Routledge 2005.

⁶² J. Quasten. *нав.дело*, 25. Упор. Іω. Ор. Καλογήρου, *Χριστολογία καὶ Σωτηριολογία ἐν τῷ συνδέσμῳ τῶν κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον* 235–280.

⁶³ M. Tetz, *нав.гело*, 19.

⁶⁴ Атанасије наводи да аријанизам мора да буде одвојен од иконског, односно аутентичног, хришћанства. Због тога Анатолиос Калед наводи да је Атанасије Велики сву своју пастирску улогу уградио у писање беседа против Арјанаца, A. Khaled, *Athanasius*, Routledge 2004, 71.

⁶⁵ M. Tetz, *нав.гело*, 29.

⁶⁶ А. Јевтић, *Паїїролоїија*, 43.

охијцима. Ово кратко али важно дело писано је у вези Александријског сабора 362. Говори о стању у антиохијској Цркви и препоручује савете како би се постигао мир. Осуђено је аријанско учење и предложено да се држе никејске вере као сигурног знака православља. Најважније питање које је постављено и углавном решено у овом томосу је проблем око употребе термина *иѿосѿнас*, као и препознавање појмова *сушѿина* и *личносѿ*. Око овога сукоба предложено је да се не респравља да ли је у питању једна или три ипостаси. Сам Атанасије је прихватао и једно и друго решење.⁶⁷

Следећа важна посланица је *Посланица Афрѿичким еѿискојима*. Дело је написано на име деведесет епископа из Египта и Либије, учесницима Александријског сабора из 362. У посланици се упозорава јерархија у западној Афрѿици на аријанске покушаје да аримински сабор представе као коначну веру. Углавном смисао посланице је јасно зацртан: Никејски символ и термин *омоусиос* не могу се кварити. Никејски символ у учењу о Светој Тројици укључује и Светога Духа.

Писма доѿмаѿска и ѿлемичка – У овој групи Атанасијевих списа свакако најважније место заузимају писма о Светоме Духу, наиме, *Чейѿири ѿсма Сераѿиону о Свеѿој Духу*. Писма су упућена Серапиону, епископу Тмуитском, а написана су око 359. год. То је период Атанасијевог изгнанства у пустињу. Учење о Светоме Духу код Атанасија представља хомоген рад. Питање Божанства Духа је у уској вези са Божанством Сина што значи да је и Дух исте суштине са Оцем као и Син. Главни акценат Атанасије ставља на чињеницу да учење о Светом Духу мора бити у тесној вези са Сином. Атанасије следи богословље Новог Завета где се наглашава да је Свети Дух Синовљев Дух. То не значи да Син шаље Њега у онтолошком смислу, већ да је Он *ѿринѿиј Хрисѿовој живоѿи* у нама.

Друго и треће писмо су одговори на остала Серапионова питања. Последње писмо се бави питањима и аргументима тропика, тропикој које је Атанасије побио у (I, 15–2...) па је то изоставио у III писму.

Серапион је још затражио од Атанасија три ствари: историју савремених догађаја, представљање аријанских заблуда, и тачан опис Аријеве смрти.

У свом писму или посланици Серапиону (ради се о врло кратком писму), Атанасије саставља извештај и шаље два претходна која је саставио за монахе, против јереси, када је прогнан са њима (358–362).⁶⁸

Писмо Еѿикѿеѿу еѿ. Коринѿском. Ово писмо се бави односом између историјског Христа и вечног Сина. Епиктет поставља нека питања која су се јавила у његовој епархији. Природа истих види се из Атанасијевих одговора. Питања се односе на проблеме које су проузроковали аријанци и

⁶⁷ А. Јевтић, *Св. Аѿанасије*, посебно стр. 145–150 и даље.

⁶⁸ Анатолиос Калед наводи да су писма настала између 356. и 362. године, током трећег прогонства које он избеглички проводи у египатској пустињи. Cf. A. Khaled, *нав. дело*, 172.

аполинаристи, базирани на докетским ставовима. Ово писмо је значајно за христолошке спорове који су се касније јављали и стога је као ауторитет често цитирано. Епифаније користи писмо у побијању Аполинарија.⁶⁹ Халкидонски сабор прихвата писмо као најбољи израз праве вере.⁷⁰ Постоје две различите јерменске верзије овога писма. Једну је штампао Тајеџи.⁷¹ Другу верзију је штампао Кејси, а нађена је у рукопису под називом Mechitarists у Бечу. Припада Јерменском корпусу Атанасијевих дела сачињеном у VIII веку. Постоји и сиријски превод који показује аполинаристичке тенденције, што је Лебон доказао у свом издању.⁷²

Од осталих писама значајна су: *Аделфију*⁷³ и *Максиму философу*, затим нешто опширније писмо: *О Никејском символу*. Ово писмо преставља одбрану никејског символа и посебно небидблијских термина $\acute{\epsilon}\kappa\ \tau\eta\varsigma\ \omicron\upsilon\sigma\iota\alpha\varsigma$ и $\omicron\mu\omicron\omicron\sigma\iota\omicron\varsigma$, који су често збуњивали простодушније епископе. Дело је на-

⁶⁹ *Пројшв јереси*. 77, 3–13

⁷⁰ Mansi, *Сонс*. 7, 464.

⁷¹ S. *Athanasii Sermones*, Venice 1899, 324–343 и имамо је у целини у „печату вере“. То је догматска катена из VII в. коју је штампао Karpel Termerttschian, Etchmiadzin, 1914. (cf. J. Lebon, *Les citations patristiques grecques du, Scean de la foi*” RHE 25 (1929) 8).

⁷² Посебан проблем у науци представља сиријски превод дела Св. Атанасија који се појављује врло рано. (Cf. R. W. Thomson, *A Siroiac Corpus of Athanasiana*, S P. Vol. III, Berlin, 1961, 142–145.) Британски оријентални музеј add. 8606. Садржи збирку од 22 патристичке расправе, различитих аутора: Атанасија, Златоустог, Василија Кесаријског, Амфилохија, Прокла Цариградског, Јефрема Сиријског. Ова књига (збирка) је написана у граду Едеси, у Месопотамији месеца нисана 1034 (за Грке 723). То је било за време Јована, митрополита Едеског. Иако је Јован био јаковитски епископ, православне тенденције ове збирке ипак нису поуздане, јер су обојене аполинаризмом и монофизитством из разумљивих разлога. Иначе ово је једини познат опус Атанасијевих дела на сиријском језику. Атанасијева дела на сиријском су: *Пројшв Ајолинаруја I (II нема на сиријском)*; *Аделфију*; *О овајлођењу и јројшв аријанаца*; *Максиму*; *Јовијану*; *О овајлођењу Боја Лојоса-Слова (лажно)*; *Quod unus sit Christus*; *Омилија на Мш*. 12–32 (*ad Serap. IV 8-крај*); *Посланица афричким ејискојима*; *Томос анђишохијцима*. Стил превода није буквалан тако да поређење са грчким текстом даје варијанте које су могуће, не постоји много погрешног преписивања. Чак су и необични грчки глаголи добро тумачени и идиоматски добро преведени. То је врло редак сиријски превод који нема везе са сиријским текстом. За стручне термине свуда се користи сиријска реч. Иде се ка томе да се упросте грчке речи теолошко-сиријским изразима. Ипак без мало више аргумената не би требало да се тврди да су сви делови рад једног истога преводиоца. Thomson је спреман да тврди, не без аргумената да је тешко могуће класификовати текст сиријског корпуса. Берлинско критичко издање није прихватило ни једно овакво дело. Писмо Максиму је доста проширивано са три библијске алузије, тумачењима. Три беседе од којих две догматске алудирају на манихејце, укључујући и беседу Маркиону и осталим безбожним јеретцима. У писму Афричким епископима постоји додаток који се односи на Светога Духа; превод Дамасовог писма је убачен у Атанасијев опус. Opitz показује да су 8 од ових 10 радова већ били у опусу из Зеноновог времена а скривени у антихалкидонској колекцији. Шварц је сугерисао да су овај опус користили монофизити.

⁷³ A. Khaled, *нав.дело*, 190–193. У овом писму је описана антиаријанска борба Атанасија Великог и – како Калед наглашава – на веома драматичан и монолошки начин, али и да је између редова истакнута и осуда свих антиникејаца.

стало око 350–351. на иницијативу збуњеног Атанасијевог пријатеља коме се не зна име. Атанасије доказује да ови термини не штете вери, штавише, ближе је одређују и доказују. Писмо излаже ток Никејског сабора. Ту показује потпис јевсевијеваца на оно за шта се сада жале а као доказ Атанасије прилаже писмо Евсевија Кесаријског својој епархији, које је једини доказ за одржавање сабора. Од посебне је важности, јер садржи правило вере сабора које је исправљено од самог Евсевија. Писмо Дионисију Александријском је каснији додатак.

Писмо о Ариминијумском и Селевкијском сабору. Ово писмо писано је у јесен 359. када су и одржани ови сабори. Ово је опширан извештај и превазилази обим једнога писма. Писмо можемо поделити на три дела: 1–14 говори о историји Сабора. Други део, 15–32 излаже аријанске заблуде. Трећи део, 33–40 побија омијску партију и полуаријанце, објашњавајући погрешно тумачене термине. Размотрене су све заблуде и омогућено је враћање омоусијанаца, као што су Василије Анкирски и други. Инсистирало се на смислу а не на самим речима. Наравно, постоје јаки разлози зашто је термин јединосушни бољи од истосушни. Као што ће се касније видети, биће то и јасно могуће протумачити.

Од осталих писама важна су: *Руфину*. Писмо епископу Руфину написано је после 362. и говори о прихватању аријанаца који су се покајали и вратили Цркви. Руфин је тражио савет у вези са овим проблемом. Атанасије се у писму позива на одредбе Сабора у вези са тим. За све важи исто, у случају оних који су се покајали а пре тога су били безбожници. Атанасије наглашава да им се опрости због покајања, али да се не примају у клир. *Монасима*. У овом писму се види шта је светитеља натерало да пише монасима пустињацима. Појавили су се неки проаријански настројени монаси који иду по манастирима и збуњују лаике. Атанасије моли своје читаоце да не пружају повод за скандале и саблазни, и да се клоне оних који заговарају аријанство, јер је то исто као и молитва са јеретцима. *Амуну*. Писмо монаху Амуну написано је пре 356. У циљу да умири савест неких монаха који су бринули о намерним помислима и о целомудреном животу. *Драконтију*. Ово писмо писано је или 354. или 355. У циљу да натера игумане да не одбијају епископски чин, Атанасије говори о једногласности његовог избора и о опасности да неадекватна особа постане епископ, уколико Драконтије одбије тај чин. Атанасије му сугерише да ако му се црквена организације не свиђа, онда тиме презире самог Спаситеља који је све то установио. Даље, тврди да није Драконтије једини који је изабран из редова монаштва, и помиње многе игумане који су постали епископи. Писмо је имало успеха јер је Драконтија Александријски сабор изабрао 362. год за епископа.⁷⁴

⁷⁴ Постоје два писма која су сумњивог порекла. Scipio Maffei их је штампao 1738, са латинског рукописа писма из библиотеке у Верони. Њих Hefele сматра лажним, Schwartz и

Наративна структура писама, али и осталих дела Атанасија Великог, обликује хришћанске расправе и усмерава их у различитим богословским правцима. Атанасијев живот и сва дела која је написао јасно показују и аспект трансформације човековог живота на основу Светог Писма и Светог Предања, тако да живот у Христу нужно води у есхатолошку димензију. Овакав начин живота – који је и Атанасије водио – нису могли да схвате ни представници античких философских традиција, нити они који нису истински препознали Свету Тројицу и Господа Исуса Христа.⁷⁵

Оно што је пресудно у закључку јесте да је Атанасије Велики успео да – у својим делима и преданом животу – сједини улогу Светог Писма у обликовању човековог размишљања о свим животним темама, са промишљањем о Светој Тројици и о сва Три Лица (Три Личности Божије). На свакој генерацији хришћана је сада да препознају предањске и непроменљиве норме тумачења Светог Писма и преношења Предања, како не би залутали у ћорсокак савремених квазинаучних достигнућа. Треба имати на уму да непролазно не треба мешати са пролазним, а камоли да непролазна Истина зависи од пролазних норми савременог света.

Закључак – Проучавање живота Атанасија Великог је огроман подухват за једног историчара или богослова. Његов комплексан живот и широка личност захтева тим људи који ће се бавити његовим животом, богословљем и делима – како са филолошке, тако и са богословско-историјске стране, што је случај са појединим развијенијим друштвима, али нажалост не и нашом средином. То значи да је неопходно да се у свакој генерацији анализирају дела свих Светих Отаца у одређеном богословско-историјском контексту, како би се из века у век враћали Оцима и из њиховог проживљеног искуства црпли снагу за кристалисање једне и јединствене хришћанске вере. Овај рад је сабрао анализе неколико значајних историчара и богослова 19. и 20. века, тако да претендује да буде прегледни рад који ће само указати на неколико различитих истраживања (са гледишта Истока и Запада) и на тај начин допринети једном новом читању живота и дела Светог Атанасија Великог. Само житије Атанасија Великог изискује предузимање великог посла и веома захтеван и напоран труд; овај историјско-литерарни осврт жели да буде један мали каменчић у огромном мозаику који се ствара од његово уснућа у Господу до данас, и да буде подстицај да се његови списи поново читају и анализирају.

други мисле да су писма ипак Атанасијева. Писма су написана у Сардици, 343. год. Једно је послато презвитерима и ђаконима Цркве у Мареоту, а друго у Александрију. Оба писма обавештавају о Сабору и наглашавају храброст против аријанаца. Поред ова два писма постоје још два која се приписују Атанасију, која су послата еп. Луциферу из Каљарија на Сардинији. Saltet показује да је оба писма кривотворио Луцифер. Види о томе J. Quasten, *Patrology* III, str. 65.

⁷⁵ Cf. L. Ayres, *нав. дело*, 34.

Библиографија

Извори

- Велики Атанасије, *О Овайлоћењу Лојоса*, SCh, № 199, Paris 1973.
 Велики Атанасије, *Посланица Серайиону*, ВЕПЕС, 33.
 Велики Атанасије, *Окружна посланица*, ВЕПЕС, 31,1-2, 194-195. Српски превод у:
Седам стубова премудрости, историја Васељенских Сабора, Београд 1998, стр.
 185-194.
 Велики Атанасије, *Историја аријанаца*, ВЕПЕС, 31.
 Руфин, ЦИ.
 Јероним Блажени, DVI, 87.
 Сократ, ЦИ. PG. vol.67
 Созомен, ЦИ. PG. vol.67
 Фотије, *Библиотека*, PG. 103.
 Богослов Григорије, *деседа* 21. PG. 35.
Васељенски сабори, одабрана документа са Првог, другог, трећег и четвртог Васељенског сабора, уредник Р. Поповић, Београд 2012.

Студије

- Ayres L., *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*, Oxford University Press, 2006.
 Tetz M., *Athanasiana, Zu Leben und Lehre des Athanasius*. Berlin-New York 1995.
 Quasten J., *Patrology*, vol. III, Washington, 1960-1963.
 Мейендорф Ј., *Введение в святоотеческое богословие*, Нью-Йорк, 1985.
 Флоровский Г. В., *Восточные Отцы IV -го века*, Москва, 1992.
 Флоровски Г., *Византијски аскејски оци и духовници*, Отачник, Београд, 2009.
 Филарет, архиеп. *Историческое учение об Отцах Церкви*, II, Санктпетербург 1859.
 Јевтић А., *Свети Атанасије Велики и Александријски сабор 362. године. На њиховим оца* том. I, Београд, 1991.
 Јевтић А., *Патрологија*, друга свеска, *источни оци и њихови 4. и 5. века, од Никеје до Халкидона*, 325-451. Београд, 1984
 Поповић Ј., архим. *Житије светој оца нашеј Атанасија великој, исповедника патријарха Александријској, у Житија светих за јануар*, Београд, 1972.
 Поповић Р., *Хришћанство на тлу Источној Илирика пре досељавања Словена*, Београд, 2004.
 Поповић Р., *Појмовник црквене историје*, Београд, 2014.
 Марић Д., *Христологија св. Атанасија великој*, Београд, 1934.
 Болотов В. В., *Лекции по истории древней церкви*, IV. история церкви в период вселенских соборов, СПб., 1917, Москва, 1994.
 Hegel G.V.F., *Istorija filozofije* т. III, Beograd, 1983.
 Светлов Р. В., *Гнозис и экзегетика*, С. Петербург, 1998.
 Bréhier L., *La civilisation byzantine*, Paris (XIVe) 1950 et 1970.
 Khaled A., *Athanasius*, Routledge, 2004.
 Khaled A., *Athanasius, The coherence of his thought*, Routledge, 2005.

- Zizioulas J. D., *Being as communion, Studies in Personhood and the Church*. With a foreword by John Meyendorff. St. Vladimir's seminary press Crestwood, NY 1993, (*Исѓиуна и заједница*, 62. Беседа, Богословски часопис православне Епархије бачке, Књига 3, Нови Сад 1993, свеска 1/4.)
- Stülcken A., *Athanasiana, Texte und Untersuchungen* 19 (NF 4)
- Genc G., *Reallexikon für Antike und Christentum*, и W. Schneemelcher *Religion in Geschichte und Gedenwart*, the Athanasius articles.
- Nordberg H., *A Reconsideration of Date of St. Athanasius' Contra Gentes and De Incarnatione*. SP, Vol III, Berlin, 1961.
- Σ. Παπαδοπούλου, *Μέγας Άθανάσιος*, (Θεολογία και Ζωή), Άθήνα, 1986.
- Kannengiesser Ch., *Athanase D'Alexandrie, sur l'incarnation du Verbe*, Sch, № 199, Paris.
- Καλογήρου Ιω. Ορ, *Χριστολογία και Σωτηριολογία έν τῷ συνδέσμῳ των κατά τόν Μ. Άθανάσιον*, ΤΕΜΑ (Τόμος Έόρτιος Χιλιοστής Έξακοσιοστής Έπετειύ Μεγάλου Άθανασίου 373–1973) Θεσσαλονίκη, 1974.
- Zaphiris G., *Reciprocal Trinitarian Revelation and Man`s Knowledge of God according to St. Athanasius*, γ: ΤΕΜΑ, Θεσσαλονίκη, 1974.
- Thomson R. W., *A Siriac Corpus of Athanasiana*, S P. Vol. III, Berlin 1961.
- Parvis S., *Marcellus of Ancyra and the Lost Years of the Arian Controversy 325–345*, Oxford Early Christian Studies, Oxford University Press, 2006.
- Wiles M., *The Making of Christian Doctrine, A Study in the Principles of Early Doctrinal Development*, Cambridge, 1975

A short feature for the study of the life and works of St. Athanasius of Alexandria

The paper will present a brief biography of Alexandria as the Pillar of Orthodoxy, which is inextricably linked to the formation of basic dogmatic postulates of the Orthodox faith. His theology will become the cornerstone for later formation of Orthodox teaching. The aim of the paper was to discuss the teaching of Athanasius brought about by controversy and political turmoil in the 4th century of the Christian era. Far from the cabinet reflections and speculations Athanasian work is the key for further theology.

Keywords: Athanasius the Great, Meletians, Arians, the Son of God, jednosušan.